
MUHAFAZAKÂRLIK VE İSLAM ÜZERİNE

*Hasan AYIK *Rize Üniversitesi*

GİRİŞ

Hristiyanlık, Musevilik, İslam ya da Konfüçyüs dini gibi her hangi bir dinin bir olay ya da olgu ile ilişkisi söz konusu olduğu zaman bahse konu olan dinin bizzat adı yazılmaz da genel olarak “din” terimi kullanılarak, örneğin “Muhafazakarlık ve Din” veya “Laiklik ve Din” gibi başlıklar konulur. Kanaatimizce bu aşırı bir genellemedir ve önemli yanlışlara neden olmaktadır. Bazı dinler tarihi uzmanları, her ne kadar Musevilik, Hristiyanlık ve İslam’ı, aralarındaki Tanrı, vahiy, peygamber ve öte dünya anlayışları ile ilgili derin farklılıkları dikkate almadan hepsine birden “semavi din” deseler de söz konusu dinler arasında sadece Tanrı telakkisi açısından bile derin farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle muhafazakarlığın İslam dini ile ilişkisi sorununu ele alırken “Muhafazakarlık ve Din” gibi genel bir başlık yerine “Muhafazakarlık ve İslam” başlığını atmanın daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Çünkü bir dinin insan, evren, toplum veya herhangi bir sistemle ilişkisini belirleyen, o dinin temel unsurları olan Tanrı, peygamber ve öte dünya (tevhit- nübüvvet ve ahiret) anlayışdır. Bunlar, dinlerin mahiyetini oluşturan unsurlardır ve bir dinin diğer olay ya da olgularla ilişkisini bunlar belirlemektedir.

İslam dininin muhafazakarlık da dahil diğer tüm düşünce yapıları ile ilişkisini de, onun temelini oluşturan Allah’ın bir oluşu, yarı tevhit, beş temel ahlaki niteliği ile nübüvvet ve derin bir hesap bilinci ile öte dünya inancı belirleyecektir.

* Doç.Dr., Rize Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Kuşkusuz, İslam dininin herhangi bir olay ya da olgu ile ilişkisini tam olarak ortaya koymak bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle biz, İslam'ın temel unsurlarından biri olan tevhit inancının ifadesi olan "kelime-i tevhit" in anlamı ve yorumu çerçevesinde, İslam dininin muhafazakarlıkla ilişkisi üzerine bir takım değerlendirmeler yapmaya çalışacağız.

I. MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakarlık, kelime olarak bir şeyi korumak, belli bir durumunda kalmasını sağlamak anlamına gelmektedir. Bir şeyi korumak, doğal olarak onun korunan durumunu kısmen ya da tamamen ortadan kaldıracak değişimlere karşı durmayı gerektirmektedir. Bu nedenle muhafazakarlık terim olarak büyük oranda toplumsal dönüşüm ve değişimlere şiddetle karşı çıkmak anlamında da kullanılmaktadır.

Bunun yanında muhafazakarlık, toplumun süregelen geleneklerine önem veren, düşünce ve eylemde geleneğe bağlı kalarak, geleneğin tarihsel deneyimine büyük değer atfeden, değişimin yavaş, yavaş (tedrici olarak) gerçekleşmesi gerektiğini savunan düşünce yapısı olarak da tanımlanmaktadır.

Aslen Arapça bir kelime olan muhafazakarlık, sözlük anlamı ile iki şeyin birbiriyle karşılıklı olarak, ortaklık içerisindeki eylemlerini ifade etmektedir. Bu şekildeki fiiller, bir eylemin iki taraf arasında ortaklaşa yapıldığını (müşareketi) göstermektedir. Örneğin, bir kişi bir başkasıyla ortaklık yaptığında buna "müşareket" denilmekte ve bu eylem iki özne tarafından karşılıklı olarak, belli bir süreklilik içerisinde yapılmaktadır. Muhafazakarlık kelimesinin anlamında da bir tarafta korunan (muhafaza edilen) diğer tarafta koruyan (muhafaza eden) olmak üzere iki unsur bulunmakta, her iki unsur da karşılıklı etkileşim içerisinde birbirini korumaktadır. Bu anlamda, muhafaza edilen örf, adet, gelenek, kültür ya da her hangi bir sistem, korunan olarak kendi içerisinde birey ya da toplumun varoluşunu sağlarken koruyan birey ya da toplum da içerisinde var olduğu şeyi korumaktadır.

Olumlu anlamda muhafazakarlık söz konusu olduğunda, koruyanla korunan birbiriyle diyalektik değil, varoluşsal ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu anlamda muhafazakar, içerisinde varlığa geldiği geleneği korurken aynı zamanda kendi varlığını da korumaktadır. Yani koruyan, koruduğunu, önemine binaen ve hayatına kattığı olumlu anlam nedeniyle korumakta, korunan da koruyanın varlığını sürdürmesini sağlamaktadır.

Muhafazakarlık, çoğunlukla bir düşünce/ ideoloji ya da inanç sisteminin önerdiği yaşam biçimini ve bunu ayakta tutan sistemi korumak olarak ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir düşünce/ ideoloji ya da inanç sisteminin muhafazakarlığının temel niteliklerini ise söz konusu düşünce ya da inanç sisteminin ortaya çıkışından bir toplumda konumlanmasına kadar uzanan süreç belirlemektedir. Bir ideoloji/ düşünce ya da inanç sisteminin ortaya çıkışı ve bir toplumda konumlanma sürecinin şu aşamalardan oluştuğunu söyleyebiliriz:

1. Bir ideoloji/ düşünce ya da inanç sistemini savunanların, savundukları şeye dayanarak yeni bir yaşam biçimi önerip, bunu kendileri de yaşayarak eskiye şiddetle karşı çıkmaları.
2. Eski olarak adlandırılan yaşama biçiminin ortadan kalkması için değişim sürecinin başlatılması.

Bu anlamda değişim iki türlü gerçekleşmektedir. Birincisi tepeden inmeci bir tavırla ve güç kullanılarak yapılan değişimlerdir ki, bu tür değişimlerin toplumlarda genel kabul görmesi, ortak yaşama biçimi haline gelmesi ve kendi geleneklerini oluşturmaları oldukça zordur. İkincisi ise tedrici olarak ve toplum tarafından içselleştirilerek gerçekleşen değişimlerdir ki, bunlar birey ve toplum tarafından kabul edilebilir, ortak yaşama biçimi haline gelebilir ve kendi geleneklerini oluşturabilirler.

3. Üçüncü aşamada ise değişim sonucu ortaya çıkan yeni yaşama biçimi ve bunu ayakta tutan sistem ya da sistemlerin korunarak, varlığının sürdürülmesi bulunmaktadır.

Bu, yeni sistemin korunarak sürdürülmesi, korunacak yeni sistemin konumlandığı değişim sürecine göre değişmektedir. Çünkü değişim sürecinin mahiyeti, korunan sistem ve onu koruyanın da niteliğini belirlemektedir. Örneğin eski olanı, niteliğine ve insanın dünyasına kattığı olumlu şeylere bakmadan zorla değiştirerek baş köşeye oturan sistemlerin sürdürülebilmesi için muhafazakarlara değil muhafızlara ihtiyacı olacaktır. Bu muhafızlar da yeni düzenlerini korumak için insan da dahil her şeyi gözden çıkarabilmekte tarihe kanla yazılmış zulümleri işleyebilmektedirler.

Korunacak sistemi ortaya çıkaran toplumsal değişimleri genel olarak üç kategoride toplayabiliriz. Bunlardan birincisi güçlü bir topluma ait kültürünün güçsüz bir toplumun kültürünü kuşatması şeklindeki değişimlerdir ki, bunlara kültür emperyalizmi de diyebiliriz. Bu tip değişimlerde, güçlü kültüre karşı duyulan hayranlık hissi ve bunun ortaya çıkardığı duygusal bağ, söz konusu kültürün taklit edilerek ve sorgulanmadan kabul edilmesini

sağlamaktadır. Bu durum da güçlü kültürün taraftarları irrasyonel ve bağnaz olmaktadır. Tamamen duygusal bir kabulle başlayan bu değişim, duygusal taraftarları eliyle topluma zorla kabul ettirilir. Söz konusu değişimde, ne değişimin doğal süreci ne de ilkeleri dikkate alınır. Tepeden inmeci bir yöntemle ve zorla kabul ettirilen bu kültürlerin topluma sunduğu yaşam biçimi, ne ortak yaşam biçimi haline gelebilir ne de kendi geleneğini oluşturabilir. Bu nedenle zorla yapılan toplumsal değişimlerle ortaya çıkan yaşama biçimleri ve bunları ayakta tutan sistemler, çok sıkı tedbirlerle korunmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu sistemlerin muhafazakarları değil muhafızları olacaktır.

İkinci tip toplumsal değişim ise zorla değil rasyonel yollarla yapılan değişimlerdir. Bu tip değişimlerde değişimin ilkelerine uyulmakta, değiştirilen sistemin neden değişmesi gerektiği makul bir biçimde açıklanarak, eskinin olumsuz taraflarını delileri ile birlikte ortaya konulmaktadır. Bu nedenle yeni sistemi ve onun önerdiği yaşama biçimini, zorla değil tedrici olarak yerleştirebilmektedir. Söz konusu değişimlerde toplumsal mutabakat oluşturulabildiği için değişimle gelen yaşama biçimleri ve bunları ayakta tutan sistemlerin muhafızları değil muhafazakarları olmaktadır.

Bu şekildeki değişimlerle ortaya çıkan sistemler, değişen durumlar ve gelişen olaylara göre kendilerini de yenileyebilecek esnekliğe sahip olduklarından dolayı yıkıcı ve sert muhalefetlerle karşılaşmamakta, yavaş yavaş kendi yaşama biçimlerini ortak yaşam biçimi haline getirebilmekte ve içerisinde konumlanacakları bir gelenek oluşturabilmektedirler.

Eski olana rasyonel bir tavırla karşı çıkarak, onun olumsuz taraflarını delileri ile birlikte ortaya koyup, yeni sistemin önerdiği yaşama biçimini tedrici olarak yerleştirebilenlerin en büyük sorunu ise ahlak sorunudur. Görünürde sorunsuz bir şekilde işleyen bu sistemlerin, hem kendilerinden önceki sistemlere karşı çıkış biçimlerinde hem de değişim talep ve süreçlerinde ahlaki değerlere bağlı kalmayıp sadece rasyonel tutumlarla kendi varlıklarını sürdürüyor olmaları, bu sistemler de giderek çürümesine ve muhafazakarlığının da katı ve tutucu muhafazakarlığa dönüşmesine neden olmaktadır.

Nitekim Batı toplumlarında, Rönesans ve Reform dönemi boyunca eski olanın (skolastik zihniyetin) yetersizliği makul bir şekilde izah edilerek, yeni/modern düşünce/ideoloji ve onun önerdiği yaşama biçimi makul bir şekilde toplumlara sunulmuş, önerilen yaşam tarzı, belli bir süreçte toplumda kabul görmüş ortak yaşama biçimi haline gelmiştir. Ayrıca söz konusu modern düşünce ve onun önerdiği yaşam tarzı da diyebileceğimiz kapitalizm, top-

lumlardan gelen değişim taleplerini dikkate alarak kendisini yenileyebilmiş, bu nedenle sert muhalefetlerle karşılaşmamıştır. Ancak buna rağmen ontolojik temelini oluşturan ekonomik yapı krizlerden kurtulamamıştır.

Temelinde bütün insanlığın çıkarını dikkate alan evrensel ahlak olmadığından dolayı, modern hayat biçiminin oluşturunca unsuru olan ekonomik güç, giderek belli bir zümreyi yaşatan hayat tarzı haline gelmiş, geniş halk kitlelerini söz konusu ekonomik kaynaklarından mahrum etmeye başlamıştır. Nitekim Batı kapitalizmi, belli aralıklarla tutulduğu ekonomik krizler nedeniyle sona doğru yaklaştığının sinyallerini vermektedir. Çünkü kurulan sistemin ana unsuru olan ekonomide ortaya çıkan krizlerin bedelini geniş halk kitleleri ödemekte, belli bir zümre ise söz konusu krizlerden ne-redeyse hiç etkilenmemektedir.

Örneğin, "1873 Ekonomik Krizi" sonrası finans sektörü, reel sektörü eline geçirmiş etkileri günümüzde de devam etmiştir. "1929 Dünya Ekonomik Krizi", 1929 yılında başlamış, etkileri 1930 yılının sonlarına kadar sürmüş, Amerika ve Avrupa merkezli olmasına rağmen dünyanın geri kalanında da (özellikle de sanayileşmiş ülkelerde) yıkıcı etkiler yaratmış, bu ülkelerde binlerce işsizler ve evsizler ordusu oluşmasına neden olmuştur. Bunların yanında 1987, 1997, 2008 gibi ekonomik krizler, modern dünyadaki ekonomik kaynakların, giderek belli bir zümrenin kasasına doğru akmasını sağlamıştır.

II. MUHAFAZAKÂRLIK VE İSLAM

Kanaatimizce rasyonel değişimlerin önemli ahlaki sorunlarından biri de, değişim taleplerinin ötekinin zaafiyetleri ve yanlışları üzerine kurması; yeni düşünce/ ideolojinin savunucularının bu zaaf noktasında girerek kendileri için iktidar alanı açmasıdır. Örneğin modern düşünce, değişim taleplerini kilisenin kutsallık kisvesi altında yaptığı yanlışlar üzerine kurmuş, onun kutsal gücünü kamusal alandan çıkararak kendi seküler- laik iktidarını için alan açmıştır. Ancak modern düşüncenin savunucuları, kilisenin kutsallık istismarından ve din adına yaptığı yanlışlıklardan yararlanarak kendileri için açtıkları iktidar alanında, çok geçmeden istismara açık yeni kutsallar oluşturmuşlardır. Bunun en açık örneği, evrensel anlamda doğru kabul edilen modern bilimin, belli bir zamandan sonra kilisenin kutsallık kisvesin büründürdüğü Aristocu bilimin yerini almasıdır.

Bunun gibi, başka bir modern ideoloji olan komünizm, önceki toplumsal yapıda gördüğü ekonomik adaletsizliğin nederi olarak zengin zümreyi (burjuva sınıfını) görmüş, söz konusu sınıfı ortadan kaldırarak kendisi için iktidar alanı açmış, ancak çok geçmeden kendine özgü burjuva sınıfını oluşturmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, rasyonel değişimlerin ontolojik temelinde görülen dayanılmaz hafiflik, evrensel ahlaktan yoksun olmalarıdır. Çünkü talep edilen değişim, insanın özüne ilişkin bir değişim değildir. Bu anlamda değişimi istenen sistemi ayakta tutan insanla, değişimi talep eden insan arasında özce bir fark yoktur. İkincisi birincisine adeta, “orada çok oturdun, in biraz da biz oturalım!” demektir. Evrensel ahlaka uygun olan değişimlerde ise asıl mesele insanın özde değişmesidir. Çünkü insanlar kendi özlğinde olanı değiştirmedikçe, toplumsal yapıda söz sahibi olan aktörlerin değişimi bir çeşit rol değişimi olmakta, uzun vadede sadece zulmedenlerin adları değişmektedir. Nitekim Kur’an, “insanlar kendi iç dünyalarında (nefislerinde) olanı değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez” (Rad, 11) ayeti ile özdeki değişime dikkat çekmektedir.

Kanaatimizce evrensel ahlaka uygun değişim modelleri, Peygamberler tarafından ortaya konulmuştur. Söz konusu değişimler, öncelikle insanın iç dünyasına yönelmiş ve nefiste yerleşmiş huyların oluşturduğu tabiatın değişimini esas almıştır. Bu değişim insanı ruh köleliğinden kurtararak, kendisini yüreğinde iktidar yapmayı, önce kendi mülkünün maliki olmayı önermektedir. Çünkü gerçek değişim, ancak insanların nefislerinde yerleşmiş ruh köleliğini ortadan kaldırmakla olabilmektedir. İnsanın özüne yönelmeyen, ötekinin zaafiyetinde kendi iktidar ve ikbalini görenler, aynı yanılsama bir müddet sonra kendileri düşerler ki, bunun adı değişim değil zulmün nöbet değiştirmesidir.

Nitekim Peygamberimiz, yaşadığı Mekke toplumunda evrensel ahlaka uygun değişimi gerçekleştirirken, ne Mekke toplumunda bulunan ahlak düşkünlüğünü, ne dayanılmaz boyutlara varan fakirliği ne de başta kadın olmak üzere toplumun bütün zayıf kesimlerine uygulanan baskı ve zulümleri tebliğinin temeline koymuştur. Aksine doğrudan insanın iç dünyasındaki değişimi hedeflemiş, tevhidî, yani Allah’ın birliği inancını temele koymuş, önce insanın bütün davranışlarına yön veren, benliğini kuşatarak kişiliğini yönlendiren ilah ya da ilahları insanın iç dünyasından söküp atmaya çalışmıştır.

İslam peygamberinin insanlara önerdiği evrensel ahlaka uygun değişim modelinin temelini, tevhit inancı oluşturmaktadır. Söz konusu tevhit inancının ifadesi olan “kelime-i tevhit”, özde değişim için insanlara üç evreden oluşan bir deruni değişim modeli önermektedir. Birinci evrede insan, benliğine yerleşmiş “ilahlara hayır” diyerek, onları iç dünyasından söküp atmaktadır. Bu aşamada insan, fıtratını şekillendiren ve bu fıtratta oluşturduğu huylarının toplamından oluşan ahlakını kötüye ve şerre doğru yönlendiren rol- modelleri hayatından tamamen çıkarmaktadır. Böylece yaratılışındaki saflığa ulaşabilmekte, fıtratındaki “beyaz sayfayı” bulabilmektedir.

İnsanın doğuştan getirdiği fıtratındaki beyaz sayfayı bulması, Allah'ın dışındaki ilahların örttüğü benliğini keşfetmesini, kendisini tanıması ve bilmesini mümkün kılmaktadır.

İslam peygamberinin insanlığa sunduğu evrensel ahlaka uygun değişim modelinin ikinci evresinde ise insan, "ancak Allah vardır" diyerek, Kur'an'ın niteliklerini ortaya koyduğu Allah'ı biricik ilah olarak kabul etmektedir ki, bu durum ona Allah'ı bilme ve tanıma imkanı vermektedir. Allah'ı bilmek, bir bakıma, Kur'an'ın O'nu nitelediği ve İslam bilginlerinin doksan dokuz sayısı ile kategorize ettikleri "En Güzel İsimler"ini bilmektir. Allah'ın güzel isimlerini bilmek ise her biri mükemmel ahlaki nitelikler olan bu isimlerin anlamlarını benliğe işlemek demektir. Söz konusu nitelikler, Allah'ta mutlak anlamda ve en mükemmel bir şekilde bulunurken, insanda eksik ve sınırlı anlamda bulunabilen evrensel ahlaki niteliklerdir.

İnsanın "En Güzel İsimleri" ile Allah'ı bilmesi ve tanıması, ayrıca kendi benliğindeki ihtiyacının farkına varmasını da sağlamaktadır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın değimi ile insan aklına Allah, üç tür bilgi edinme imkanı vermiştir. Bunlardan biri "Hakkı tanımak", diğeri "kendini bilmek", sonuncusu ise "ihtiyacını bilmek"tir. Bu son bilgi ile akıl, mevlasına muhtaç olduğunu bilir. İnsanın Allah'ı "En Güzel İsimleri" ile tanıyarak farkına vardığı ihtiyaç, insandaki evrensel ahlak yoksunluğudur. Bu yoksunluk en güzel ve mükemmel anlamda ancak Allah'ın Güzel İsimlerinde bulunan evrensel ahlaki niteliklerle giderilebilir. Bu durum, insanın doğuştan beyaz bir kağıt gibi boş olarak getirdiği benliğini "En Güzel İsimler"i model olarak işlemesi anlamına gelmektedir.

İnsanın benliğine Allah'ın güzel isimlerini işlemesi, sadece hayatının belli bir döneminde olup biten bir eylem değil, ömür boyu devam edecek olan bir ahlaki olgunlaşma sürecidir. Bu süreçte insan, bireysel çıkarları nedeniyle sürekli sınırladığı ahlaki niteliklerini olgunlaştırma mücadelesine devam edecektir.

Örneğin Allah, "Rahman" ismi ile bütün varlığı kuşatacak evrensel merhamete sahiptir. İnsanda ise bu merhamet, kendi menfaatleri nedeniyle hem sınırlı hem de inişli çıkışlı bir biçimde bulunmaktadır. Allah'ın güzel isimlerinde ifadesini bulan evrensel merhameti kendisine model olarak alan insan, beyaz bir sayfa halinde ortaya çıkardığı benliğine bu evrensel merhameti işlemeye çalışarak kendi sınırlı merhametini mükemmelleştirme yoluna girmektedir.

İslam peygamberinin insanlara önerdiği, evrensel ahlaka uygun değişim modelinin temelini oluşturan tevhit inancının gerektirdiği üçüncü evrede ise insan, teorik olarak kabul edip benliğine işlediği evrensel ahlak modelinin uygulaması olan peygamberi, bir hayat modeli olarak kabul etmek durumundadır. Peygamberler, hem Allah'ın "En Güzel İsimleri"nde ifadesini bulun mükemmel ahlaki nitelikleri benliklerine işleyebilmiş, hem de bu niteliklere uygun bir hayat tarzını ortaya koyabilmiş insanlardır. Bu anlamda onlar, evrensel ahlakın pratik rol- modelleri durumundadır. Peygamberler, birçok kişinin sadece kelimelerle ifade ettiği ancak menfaatleriyle çatıştığı için uygulayamadığı evrensel ahlak modelini en yüksek seviyede uygulayabilen insanlar olarak, kendilerine inanan insanlara, uygulanabilmiş bir evrensel merhamet, evrensel adaleti ve evrensel himmet gibi davranış modellerini sunmaktadırlar.

Geldiğimiz bu noktada İslam'ı ne mutlak anlamda muhafazakar, ne de değişim taraftarı bir din olarak isimlendirebiliriz. Çünkü İslam, Kur'an'da geçen farklı ifadeleriyle "atalarının inanç ve eylemlerine körü körüne uyan" (Bakara, 170, Maide 194, Araf 28, Zuhuruf 23) muhafazakarlığı karşı çıkmakta ve peygamberimizin ifadesiyle "iki günü birbirine eşit olan bizden değildir" demektedir. Bu durum İslam dininin değişimi tıkayan bilinçsiz karşı koymalara ve atalete karşı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık İslam fıkıhı, temel maksatlarından olan "akıl- mal- can ve din" emniyetini (zaruret-i hamseyi) temele almakta ve bunların her hal ve şartta korunmasını istemektedir. Bu iki paradoksal durumu dikkate alarak diyebiliriz ki, İslam ne mutlak anlamda muhafazakar ne de değişim taraftarıdır. İslam dini, insanların içerisinde yaşadıkları bütün sistemleri sorgulanmadan kabulü etmelerini istemeyerek, değişimi talep ederken, söz konusu değişimin evrensel ahlakın temel sabiteleri de diyebileceğimiz, insanların ortak çıkarlarını tahrip etmemesini isteyerek, belli oranda muhafazakarlığı da istemektedir. Ancak her ikisinin de evrensel ahlak modeli çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bekir Berat Özipek, <http://www.muhammadiyah.com/box.asp>

Kur'an-ı Kerim

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, İstanbul 1330.

Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, Hicret Yayınları, İstanbul 1977.

Gazali, *El Maksad'ul-Esna fi Esmailahi'l Hüsnâ*, Limasol 1897.

Gazali, *Mustasfa*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1413.